

“हीरक महोत्सवी महाराष्ट्र - नागरी स्वच्छता अभियान” दिनांक १ मार्च, २०२० ते ३० एप्रिल, २०२० या कालावधीत राज्यातील सर्व नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये राबवून राज्याचा संपूर्ण नागरी भाग स्वच्छ, सुंदर व हरित करणेबाबत.

महाराष्ट्र शासन
नगर विकास विभाग

शासन निर्णय, क्रमांक : स्वमअ-२०२०/प्र.क्र.४२/नवि ३४

हुतात्मा राजगुरु चौक, मादाम कामा मार्ग,

४ था मजला, मंत्रालय, मुंबई ४०००३२

दिनांक : २६ फेब्रुवारी, २०२०

पहा:

शासन निर्णय, नगर विकास विभाग, क्रमांक स्वमअ २०१५/प्र.क्र.२३/नवि ३४, दि. १५.०५.२०१५

शासन निर्णय-

केंद्र शासनाच्या स्वच्छ भारत अभियानाच्या धर्तीवर राज्यामध्ये संदर्भीय शासन निर्णयान्वये स्वच्छ भारत अभियान (नागरी) राबविण्यात येत आहे. या अभियानांतर्गत केंद्र शासनामार्फत दरवर्षी करण्यात येत असलेल्या स्वच्छ सर्वेक्षणामध्ये राज्यातील सर्व शहरे सहभागी होत असून, शहरे स्वच्छ, सुंदर व हरित करण्याच्या दृष्टिने प्रयत्न करण्यात येत आहेत.

२. दिनांक १ मे, २०२० रोजी महाराष्ट्र राज्य स्थापनेचा हीरक मोहोत्सव साजरा होत असून, या निमित्त स्वच्छ, सुंदर व हरीत महाराष्ट्राची संकल्पना साकारण्यासाठी दिनांक १ मार्च, २०२० ते ३० एप्रिल, २०२० या कालावधीत राज्यातील सर्व नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये हीरक महोत्सवी महाराष्ट्र - नागरी स्वच्छता अभियान राबविण्यास शासन मान्यता देत आहे.

३. “हीरक महोत्सवी महाराष्ट्र - नागरी स्वच्छता अभियान” हे विशेष अभियान राज्यामधील प्रत्येक शहरांमध्ये प्रभावीपणे राबविण्यासाठी खालीलप्रमाणे सूचना देण्यात येत आहेत:-

(१) शहरातील घनकचऱ्याचे व्यवस्थापन करणे:

घनकचरा व्यवस्थापन नियम, २०१६ नुसार प्रत्येक नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी आपल्या शहरातील घनकचऱ्याचे व्यवस्थापन केले पाहिजे, त्यामध्ये-

- (i) शहरात निर्माण होणाऱ्या कचऱ्याचे घर ते घर संकलन १०० टक्के करणे,
- (ii) निर्मितीच्या जागीच घनकचऱ्याचे १०० टक्के विलगीकरण (ओला, सुका व घरगुती घातक कचरा) करणे,
- (iii) विलगीकृत केलेल्या-
 - ओल्या कचऱ्यावर शास्त्रोक्त प्रक्रिया (कंपोस्टिंग अथवा बायोमिथेनेशन) करणे
 - सुक्या कचऱ्याचे साहित्य पुनर्प्राप्ती केंद्रामध्ये (MRF) दुय्यम विलगीकरण (Secondary Segregation) करून ते पुनर्प्रक्रिया (Recycle) करणाऱ्या यंत्रणाकडे पाठविणे
 - घरगुती घातक कचऱ्याची शास्त्रोक्त पध्दतीने विल्हेवाट लावण्याची व्यवस्था करणे.

- (iv) जुन्या साठलेल्या कचऱ्यावर बायोमायनिंग करणे.
- (v) बांधकाम आणि पाडकाम कचरा (C & D Waste).

(अ) शहरात निर्माण होणाऱ्या घनकचऱ्याचे १०० टक्के संकलन करणे:

प्रत्येक नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये निर्माण होणाऱ्या घनकचऱ्याचे घर ते घर संकलन १०० टक्के दररोज करणे आवश्यक आहे. तथापी, अद्यापही काही नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांमध्ये याचे प्रमाण १०० टक्के पेक्षा कमी आहे त्यांनी या हीरक महोत्सवी महाराष्ट्र - नागरी स्वच्छता अभियानाच्या कालावधीत हे प्रमाण १०० टक्के पर्यंत वाढविण्यासाठी आवश्यक उपाय योजना करून दिनांक ३० एप्रिल, २०२० पर्यंत आपल्या शहरातील घनकचऱ्याचे १०० टक्के घर ते घर संकलन दररोज केले पाहिजे.

(ब) घनकचऱ्याचे विलगीकरण (Segregation) चे प्रमाण वाढविणे:

घनकचरा व्यवस्थापन नियम, २०१६ नुसार कचरा निर्मात्याने, घनकचऱ्याचे निर्मितीच्या जागी विलगीकरण करणे बंधनकारक आहे. परंतु, आज मितिस राज्यातील घनकचरा विलगीकरणाची सरासरी टक्केवारी फारच कमी आहे. विलगीकरणाचे हे प्रमाण वाढविणे आवश्यक आहे. त्यामुळे, ज्या शहरांमध्ये निर्मितीच्या जागी घनकचऱ्याच्या विलगीकरणाची टक्केवारी १०० टक्के पेक्षा कमी आहे अशा नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी या हीरक महोत्सवी महाराष्ट्र - नागरी स्वच्छता अभियानाच्या कालावधीत आवश्यक उपाययोजना करून शहरातील विलगीकरणाचे प्रमाण १०० टक्के पर्यंत वाढवावे.

(क) विलगीकृत घनकचऱ्यावर १०० टक्के प्रक्रीया करणे :

शहरातील विलगीकृत केलेल्या-

- ओल्या कचऱ्यावर शास्त्रोक्त प्रक्रिया (कंपोस्टिंग अथवा बायोमिथेनेशन) करणे,
- सुक्या कचऱ्याचे साहित्य पुनर्प्राप्ती केंद्रामध्ये (MRF) दुय्यम विलगीकरण (Secondary Segregation) करून ते पुनर्प्रक्रिया (Recycle) करणाऱ्या यंत्रणांकडे पाठविणे

अशा प्रकारे विलगीकृत केलेल्या घनकचऱ्यावर १०० टक्के प्रक्रीया करणे. परंतु, सध्या विलगीकृत कचऱ्यावर प्रक्रीया करण्याचे प्रमाण हे कमी आहे. या हीरक महोत्सवी महाराष्ट्र - नागरी स्वच्छता अभियानाच्या कालावधीत आवश्यक उपाययोजना करून विलगीकृत घनकचऱ्यावर प्रक्रीयेचे प्रमाण १०० टक्के पर्यंत वाढविण्यात यावे.

(ड) जुन्या साठलेल्या कचऱ्यावर बायोमायनिंग करणे:

शहरांमधील डंपींग ग्राऊंडवर प्रक्रीया न केलेला जुन्या कचऱ्याचे ढीग साठलेले आहेत. या जुन्या कचऱ्यावर बायोमायनिंग प्रक्रीया करून डंपींग ग्राऊंडची जागा मोकळी करणे आवश्यक आहे. हे करण्यासाठी प्रत्येक शहराच्या सविस्तर प्रकल्प अहवालात जुन्या साठलेल्या कचऱ्यावर बायोमायनिंग करण्याची तरतूद करण्यात आली आहे. या तरतूदीनुसार प्रत्येक शहरांनी या स्वच्छता अभियान कालावधीत कार्यवाही सुरु केली पाहिजे, ज्या शहरांनी यापूर्वी कार्यवाही सुरु केली आहे त्यांनी अधिक जोमाने काम करून शहरांमधील डंपींग ग्राऊंडवर असलेले जुन्या

कचऱ्याचे ढीग कमी करण्याचे प्रयत्न या हीरक महोत्सवी महाराष्ट्र - नागरी स्वच्छता अभियानाच्या कालावधीत केले पाहिजेत.

(इ) बांधकाम आणि पाडकाम कचरा (C & D Waste):

शहरांमधील जुने बांधकाम पाडल्यावर अथवा बांधकाम चालू असताना या बांधकामाचा कचरा (डेब्रीज) निर्माण होतो. बांधकाम आणि पाडकाम कचरा नियम, २०१६ (C & D Waste Rules, २०१६) नुसार या साहित्याची विल्हेवाट लावण्याची जबाबदारी संबंधित कचरा निर्मात्यांची आहे. परंतु, बहुतांश वेळा हे साहित्य संबंधितांमार्फत शहरातील रस्त्यांवर टाकले जाते.

नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी शहरांमधील बांधकाम आणि पाडकामाचा कचरा शहरातील रस्त्यांवर टाकला जाणार नाही यासाठी आवश्यक उपाय योजना केल्या पाहिजेत उदा. बांधकाम आणि पाडकाम कचऱ्याची साठवणूक करण्यासाठी जागा नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेकडे उपलब्ध असावी, अशा साहित्याची वाहतूक करण्यासाठी विशेष वाहन उपलब्ध असावे, अशा साहित्याचे संकलन करून त्याची वाहतूक करण्यासाठी संपर्क क्रमांक प्रसिध्द करून तो कचरा शहरात यासाठी राखून ठेवलेल्या जागेवर आणण्यात यावा, अशा प्रकारचे साहित्याचे विलगीकरण (काँक्रीट, माती, लोखंड, लाकूड व प्लास्टिक इत्यादी प्रकारा मध्ये) करावे व त्यानंतर या साहित्याचा वापर शहरातील ज्या जागांवर भराव करणे आवश्यक आहे अशा ठिकाणी करावा. ज्या शहरांमध्ये बांधकाम आणि पाडकाम साहित्यावर प्रक्रीया करण्याचे प्रकल्प कार्यान्वित झाले आहेत त्यांनी त्या साहित्याचा पुनर्वापर अथवा पुनर्पक्रिया या हीरक महोत्सवी महाराष्ट्र - नागरी स्वच्छता अभियानाच्या कालावधीत केली पाहिजे.

उपरोक्त प्रमाणे व्यवस्था केल्यानंतर जे बांधकाम व पाडकाम कचरा निर्माते बांधकाम आणि पाडकामाचा कचरा रस्त्यांवर अथवा इतरत्र टाकतील अशांवर दंडात्मक कार्यवाही करण्यात यावी.

(२) रस्त्यांची सुधारणा व सौंदर्यीकरण:

शहरातील रस्त्यांचे स्वच्छ व सुंदर दिसण्यासाठी या हीरक महोत्सवी महाराष्ट्र - नागरी स्वच्छता अभियानाच्या कालावधीत उपाययोजना केल्या पाहिजेत उदा .

- (i) रस्त्याच्या शेजारी टाकलेला कचरा, माती इत्यादी उचलून रस्ते साफ करणे रस्त्याच्या कडेला पडलेले दगड, माती, अर्धवट बांधकाम साहित्य, बांधकाम पूर्ण झाल्यानंतर तसेच पडलेले साहित्य हटविण्यात यावे.
- (ii) रस्त्यावर उभी केलेली निरुपयोगी वाहने तेथून हटवून रस्ते वाहतूक सुरळीत करण्यासाठी मोकळे करण्यात यावी. यासाठी या अभियान कालावधीत संबंधित विभागाच्या सहाय्याने मोहिम राबविण्यात यावी.
- (iii) रस्त्याचे कडेला झाडे लावणे व त्यांची निगा राखणे
- (iv) रस्त्याचे दुभाजक व वाहतूक बेटे आकर्षक बनविणे व त्याची देखरेख करणे
- (v) विविध मार्गाने होणाऱ्या रस्त्याचे विद्वुपीकरण दूर करणे
- (vi) रस्त्यावरील दिवे कार्यरत राहतील असे पहाणे

(३) पदपथांची सुधारणा व सौंदर्यीकरण:

- (i) पदपथ स्वच्छ करणे
- (ii) पदपथ नागधरकांना चालण्यायोग्य (Walkable) करणे
- (iii) पदपथावरील टपऱ्या / अडथळे हटवून पदपथ नागरिकांना चालण्यासाठी खुले करणे

(४) वाहतूक बेटे व दुभाजकांचे सौंदर्यीकरण:

- (i) वाहतूक दुभाजकांमध्ये फुलझाडे व इतर शोभिवंत वनस्पतींची लागवड करणे
- (ii) दुभाजकांना रंग देणे
- (iii) वाहतूक बेटांमध्ये हिरवळ तयार करणे
- (iv) वाहतूक बेटे सौंदर्यीकृत करणे

(५) शहरातील उड्डाणपूलांचे सौंदर्यीकरण:

शहरातील फ्लाय ओव्हर खालील मोकळ्या जागा रिकाम्या असल्याने व त्याचा वापर होत नसल्याने त्या अस्वच्छ असतात व त्यामुळे एकूणच शहर अस्वच्छ दिसते ,त्यामुळे .शहरातील फ्लाय ओव्हरखालील जागा मोकळ्या करून स्वच्छ ठेवण्यात याव्यात व ते सुंदर दिसण्यासाठी उपाययोजना या हीरक महोत्सवी महाराष्ट्र - नागरी स्वच्छता अभियानाच्या कालावधीत करण्यात याव्यात उदा-.

- (i) फ्लाय ओव्हरखालील जागा मोकळ्या जागेवर हिरवळ निर्माण करणे
- (ii) फ्लायओव्हरच्या ठिकाणी दृश्य स्वरूपात दिसतील अशा Vertical Gardens तयार करणे
- (iii) उड्डाणपूलांची रंगरंगोटी करणे
- (iv) उड्डाणपुल आकर्षक दिसण्यासाठी उपाय योजना करणे.

(६) उद्यानांचे सौंदर्यीकरण:

- (i) अस्तीत्वातील उद्याने वापरायोग्य करणे.
- (ii) उद्यानात नागरीकांना फेरी मारण्या करिता मातीचे ट्रॅक तयार करणे.
- (iii) ही उद्याने बालके, ज्येष्ठ नागधरक यांच्यासाठी विरंगुळा केंद्रे ठरतील याची व्यवस्था करणे.
- (iv) शालेय मुला-मुलींना खेळण्यासाठी मैदाने उपलब्ध करणे.
- (v) अशा उद्यानात स्थानिक प्रजातींच्या फुलझाडे, वेली यांची लागवड करणे.
- (vi) अशा प्रकारे ही उद्याने त्या परिसराचे सौंदर्यस्थान बनतील याची व्यवस्था करणे

(७) विविध जाहिरात फलक हटविणे:

- (i) जाहिरात फलकांसाठी आदर्श नियमावलीच काटेकोर पालन करणे
- (ii) शहराच्या सौंदर्यात बाधा असणाऱ्या ठिकाणी जाहिरात फलक लावण्यास प्रतिबंध करणे
- (iii) अशा ठिकाणचे जाहिरात फलक काढून टाकणे
- (iv) परिसर जाहिरात फलकमुक्त करणे

(८) फेरीवाला धोरणाची अंमलबजावणी:

- (i) फेरीवाला नियमांची अंमलबजावणी करणे.
- (ii) फेरीवाल्यांसाठी विशिष्ट क्षेत्र (Hawking Zone) नेमून देणे.
- (iii) त्या क्षेत्राव्यतिरिक्त इतर क्षेत्रात/मोकळ्या जागांवर पदपथांवरील (No Hawking Zone) फेरीवाल्यांना हटवणे.
- (iv) फेरीवाल्यांना त्यांच्यासाठी ठरवून दिलेल्या क्षेत्रात व्यवसाय करण्यास प्रवृत्त करणे

(९) शहरातील नाल्यांची सफाई करणे :

शहरातील घनकचऱ्याचे घर ते घर संकलन करण्याची सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आल्यानंतर त्याबाबत आवश्यक जनजागृती करण्यात यावी व नागरीकांनी त्यांच्याकडील सर्व प्रकारचा घनकचरा हा घंटागाडीलाच देण्याबाबत प्रवृत्त करण्यात यावे. विविध नाल्यांच्या कडेला राहणाऱ्या नागरीकांकडून बऱ्याच वेळा त्यांच्याकडील कचरा नाल्यांमध्ये टाकण्यात येतो. अशा भागामध्येही आवश्यक जनजागृती करून त्या नागरीकांनी त्यांच्याकडील कचरा दररोज येणाऱ्या घंटागाडीस देण्याबाबत प्रवृत्त केले पाहिजे. जे नागरीक वारंवार विनंती करूनही नाली मध्ये कचरा टाकतील अशा नागरीकांनी पुन्हा नाली मध्ये कचरा टाकू नये म्हणून त्यांच्यावर दंडात्मक कार्यवाही करण्यात यावी. तसेच, अशा नागरीकांनी नाल्यांमध्ये टाकलेल कचरा काढून घेवून अशा नाल्यांचा प्रवाह मोकळा करण्याची कार्यवाही या हीरक महोत्सवी महाराष्ट्र - नागरी स्वच्छता अभियानाच्या कालावधीत व त्यानंतरही नियमितपणे करण्यात यावी.

(१०) सर्वसाधारण स्वच्छता:

- (i) संपूर्ण शहर स्वच्छ व कचरामुक्त करणे.
- (ii) शहरांमधील मोकळ्या जागांवर कचरा टाकण्यास प्रतिबंध करणे
- (iii) पूर्वीच्या कचरा टाकण्याच्या जागांचे सौंदर्यीकरण करणे
- (iv) सार्वजनिक स्वच्छतागृहे स्वच्छ ठेवणे
- (v) महिलांसाठी पुरेशी स्वच्छतागृहे उपलब्ध करणे.
- (vi) स्थानिक क्षेत्राशी संबंधित कल्पनेवर आधारीत चित्रांचे रेखाटन करणे.
- (vii) शहरे सौंदर्यीकृत प्रदूषणमुक्त (Visual Pollution Free) करणे.

(११) संबंधित शहरांसाठी समान वैशिष्टपूर्ण डिझाईन तयार करणे:

प्रत्येक शहराचे एक वैशिष्ट्य असते ते दशवर्णारे विशिष्ट डिझाईन तयार करणे. या डिझाईनचा संपूर्ण शहरात कलात्मकतेने (Artistically) वापर करणे.

(१२) सहभाग:

- (i) सौंदर्यीकरणामध्ये प्रत्येक शहराने पुढाकार घेणे
- (ii) संबंधित आयुक्त / मुख्याधिकारी यांनी पुढाकार घेणे
- (iii) शहरातील सर्व पदाधिकारी यांचा सहभाग उपलब्ध करून घेणे
- (iv) शहरातील अधिकारी-कर्मचारी यांच्या समवेतच लोकांचा सहभाग घेणे

- (v) विविध सामाजिक संस्था/ एनजीओ यांचा सहभाग
- (vi) लोकांना आपले शहर स्वच्छ व सुंदर वाटावे त्यासाठी काम करण्यास त्यांचे योगदान देण्यास उद्युक्त करणे

(१३) निधी उपलब्धता:

- (i) १४ व्या वित्त आयोगाच्या निधी पैकी स्वच्छ भारत अभियानासाठी राखून ठेवलेल्या ५०% निधी मधून या हीरक महोत्सवी महाराष्ट्र - नागरी स्वच्छता अभियानाच्या कालावधीत करण्यात येणाऱ्या कामांवर खर्च करता येईल.
- (ii) अमृत अभियान अंतर्गत राज्यास केंद्रशासनाकडून प्रोत्साहन अनुदान मिळाले आहे त्या निधीचा वापर अमृत शहरांना करता येईल.

६. दिनांक १ मे, २०२० रोजी महाराष्ट्र राज्य स्थापनेचा हीरक महोत्सव साजरा होत आहे. त्यामुळे या दिवशी या अभियानाची सांगता शहरामध्ये स्वच्छता विषयक विविध कार्यक्रम आयोजित करून करण्यात यावी.

७. उपरोक्त सूचनांची अंमलबजावणी संबंधित नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेमध्ये प्रभावीपणे करण्याची जबाबदारी संबंधित आयुक्त, महानगरपालिका व मुख्याधिकारी, नगरपरिषद/ नगरपंचायत यांची राहिल.

८. या अभियानाच्या अंमलबजावणीसाठी मार्गदर्शक सूचना राज्य अभियान संचालनालया मार्फत वेगळ्याने निर्गमित करण्यात येतील.

९. या अभियानात संबंधित नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थेने केलेल्या कामाचे मुल्यमापन दिनांक १ मे, २०२० नंतर राज्य शासनाने नियुक्त केलेल्या त्रिसस्त यंत्रणे मार्फत करण्यात येईल व त्याचा निकाल जून २०२० मध्ये जाहिर करण्यात येईल व चांगली कामगिरी करणाऱ्या नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांना बक्षिसे देण्यात येतील.

१०. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आले असून त्याचा सांकेतांक २०२००२२६१७२६५७७४२५ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(अजित पालवे)

कार्यासन अधिकारी, महाराष्ट्र शासन

प्रति :

- १) मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य, यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- २) मा. मंत्री, नगर विकास, यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ३) मा. राज्यमंत्री, नगर विकास यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ४) मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई

- ५) अपर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव, सर्व मंत्रालयीन विभाग, मंत्रालय, मुंबई
- ६) प्रधान सचिव (नवि-२) नगर विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई-३२
- ७) विभागीय आयुक्त (सर्व)
- ८) आयुक्त, तथा संचालक, नगरपरिषद प्रशासन संचालनालय, वरली, मुंबई
- ९) जिल्हाधिकारी (सर्व)
- १०) आयुक्त, सर्व महानगरपालिका
- ११) राज्य अभियान संचालक, स्वच्छ महाराष्ट्र अभियान (नागरी) मुंबई
- १२) प्रादेशिक उप संचालक, नगरपालिका शाखा, विभागीय आयुक्त कार्यालय (सर्व)
- १३) जिल्हा प्रशासन अधिकारी, नगरपालिका शाखा, जिल्हाधिकारी कार्यालय (सर्व)
- १४) मुख्याधिकारी, नगरपरिषदा / नगरपंचायती (सर्व)
- १५) निवडनस्ती, नवि-३४, नगर विकास विभाग, मंत्रालय, मुंबई